

Hein Willemse Commendatio
Afrikaans Onbeperk – die lewens-
bydrae van Patrick J. Petersen

Die digter wat u vandag vereer, het só oor sy geboorteplek geskryf:¹

Ek wil waterblommetjies
doer op Wolseley gaan pluk
dit verkoop langs die witpad
vir andere se geluk.
Ek wil Kersfees kerk toe,
die berge toe met sneeu
en my hart weer nat
in leivore gaan maak.
Soms vat ek my fiets
om deur die pas te ry
ontdek dan by tolhuis
die vers waardeur ek sny.

[...]

Uit: "Ek wil waterblommetjies" (*Advent*, 43).

Dit is op Wolseley, die Bolandse dorpie tussen die berge dat Patrick Petersen in 1951 gebore is. In sy herinneringsgedigte sou hy telkens terugkeer na die lewe op die platteland, sy jeugervarings en sy herinnerings aan sy ouers. Vir sy ma "die siel van ons huis" skryf hy die volgende "versbewondering":

ek skryf vir jou 'n versie
moedersdag-stoofpatats-waterblommetjies-
boontjiesop-pampoenbredie-meidag-versie
'n versbewondering van naby

want jy is my boompie rubber myne
wat lewenssap (sic) uitsweet vir diens
want wat is 'n lui-uil sonder ma-lief
siel van ons huis o dierbare ma
jy laat my kamer ruik van swart afrika
jy laat (my) in jou skoot voorankerlê
en laat my uitstap oor landmyne

[...]

Uit: "mamma" (*amandla ngawethu*, 3).

Terwyl sy herinnering aan hartkos en sy gehegtheid aan sy ma in hierdie gedig vooropstaan, kenmerk formaliteit en ambivalensie sy herinnering aan sy pa, 'n polisieman wat "wit mag" moes administreer. Die pa is dienaar van die gereg, maar terselfdertyd ook "dienaar van die nagereg"; en soms moet die verwagte versnapering – "tjoklit en humbugs" – van 'n pa vir sy seun – "vir één dag" – uitgestel word:

[...]

wanneer ek aan u werk dink pappa-piet
sien ek
'n hart wat vuiste maak; haat wat opgroei en 'n
grootman raak; die maan wat snags u beatstap
tel; die wind – altyd weer die wind op wolseley
wat die dood in sy knope opgaar; blink geelkoperknope –
waarin die volksnag lawenis (sic) soek; lexingtons
en way side twak; die apostoliese hawe – 'n kloekbaai
wat haar skuitjies bymekaar hou.

en eenkant langs die tafel voor die stoof sit slaap
my skaduwee en ek. wag vir die kedoes medi
husse met lang-lang ore. wag vir tjoklit en humbugs.
wag vir die dienaar van die nagereg. wag vir één dag.

Uit: "dienaar van die nagereg" (*amandla ngawethu*, 4).

Tog was Petersen nie net 'n digter van die huislike sfeer nie. Selfs in hierdie liriese huisgedigte spoel die omringende sosiale omgewing donderend aan. Vir hom is die persoonlike of huislike sfeer nooit los te lees van die eietydse sosiaal-politieke omgewing nie. In hierdie verband kan 'n mens die voorwoord tot sy debuutbundel *amandla ngawethu* (1985) lees as 'n manifes waarin die digter beken dat hy die lewe sien as "'n opeenvolging van humor waarin die wêreld saam lag, van bitterheid,

fanatieke haat, kleurapartheid in eie geledere, grenslose liefde, hoop en uiteindelik die dood." As 'n gevoelige mens was hy uitermate bewus van sy sosiale plek in Suid-Afrika. Vir hom het sy digterskap 'n omonwonde funksie gehad: "swart afrikaanse poësie," sê hy is 'n "boodskapdraer van die mense", want in Suid-Afrika is "niks" neutraal nie, daarom kan "niemand in suid-afrika [...] neutraal skryf nie". Sy "werk-gereedskap kom uit die geledere van die vegtende stem waar swart nie 'n duplikaat van wit is nie".

Apartheid het die jongmense van sy geslag, in kategorieë verdeel waarin hulle gedwing was om die toevallighede van hul herkoms as ondeurdringbare grense te beskou. Sy geslag was die geslag van apartheid, maar dit was ook die geslag van bewuste opstand. Wanneer Petersen teen die einde van die sestigerjare Teologie aan die Universiteitskollege van Wes-Kaapland begin studeer, is die belangrikste studentebeweging van sy tyd die Black Consciousness-beweging. Kan u u die wonderlike gevoel van selfbevryding voorstel wat hierdie geslag studente ervaar het? Hulle lewe voorheen was gekenmerk deur 'n identifikasie van die negatiewe – die afsonderlikheid van aparte universiteite of negatiewe staatsbenoemings in wette waar die woordjie *nie* prominent vooropstaan. As 'n lid van die Steve Biko-geslag kon hulle nou hul eie identiteit skep. Hulle kon hulself *positief* identifiseer en assosiasie soek met mense oor apartheidsgrense heen. Hul kon hul eie identiteitskeuses maak wat die apartheidsorte uitdaag en geen regering kon dit van hulle weg neem nie.

Black Consciousness het 'n regstreekse invloed op Petersen gehad. Trouens, dit het sy belangrikste lewenskeuses grondig beïnvloed. Hy sê in 'n onderhoud wat ek jare gelede met hom gevoer het: "Deur Black Consciousness het ek van 'n skaam mens [...] eenvoudig 'n ander mens geword [...] Was dit nie vir Black Consciousness nie dan sou ek waarskynlik ook nie in die teologie opgegaan het nie. [...] Hierdie gevoelens kon ek ook (deurtrek) na my gedigte." (Petersen 1991: 20) Dit is hierdie kwaliteit, die selfbewuste breë sosiale identifikasie en die politieke strydvaardigheid wat sy digterskap van vroeë digters onderskei.

Sy digterskap moes in sy woorde as "'n helder, duideliker stem [...] uitkom vir die mense wat luister [...]" Ons het geskryf vir gewone mense – sodat mense hulle lewe kon herwaardeer en kon veg teen alle strukture wat hulle tot onmens wil maak." Hy het geen twyfel gehad oor die belang van sy poësie nie: "[O]ns (het) in Afrikaanse digwerk 'n ander stem gekry wat anders praat as die wit stem. Vorentoe sal daardie stem belangriker word. Hy sal langs ander bane praat, maar dis 'n stem wat nie geïgnoreer kan word nie" (Petersen 1985). Sommige letterkundige kommentators het hulle verset teen die benaming "swart Afrikaanse skrywers", dikwels vanweë kortsigtige eiebelang en meesal vanweë oningeligtheid en onkundigheid. Vir Petersen was daar egter geen onduidelikheid nie: "Ons moet nie nou skuldgevoelens oor swart Afrikaans ontwikkel nie," sê hy in 1991, "Ons moet onthou dit is ook vanuit hierdie hoek dat Afrikaans bevry geraak en aanvaarbaar geword het. [...] Swart Afrikaans is 'n stuk

bevryde Afrikaans. En ons [die swart Afrikaanse skrywers] het 'n belangrike rol gespeel in daardie rigting. Daardeur is Afrikaans toeganklik gemaak ook vir ander mense." (Petersen 1991: 21)

Petersen is reg. Sy geslag swart Afrikaanse digters het Afrikaans wat in 1976 in Soweto tot taal van die verdrukker verklaar is, die stem van vegtende anti-apartheid swart Afrikaanssprekendes gemaak – 'n geskiedenis waarvoor hulle tot dusver baie min erkenning gekry het. Sedert 1976 is meer swart Afrikaanse digters in tydskrifte en bundels gepubliseer as daarvoor. En die digter wat u vandag vereer, het waarskynlik die grootste aandeel aan hierdie publikasiedrif gehad. *Swart Afrikaans is 'n stuk bevryde Afrikaans*.

Sy digterskap was egter nie staties nie. Hy was 'n ywerige bibliofiel, maar veral 'n versamelaar van digbundels. Plaaslike en internasionale tendense sou dikwels in sy skryfwerk neerslag vind. Natuurlik weet ons nie hoe sy digterskap in die meer ontspanne periode ná 1994 sou ontwikkel nie. In sy laaste formele publikasie, die lang eposagtige gedig "Ons kom van ver af" van 1995 hoor ons reeds die geluide van 'n stem wat anders begin praat en begin worstel met sosiale en identiteitskwessies wat vandag in die brandpunt staan. Hoor byvoorbeeld sy soeke na 'n selfstandige geskiedenis in hierdie verse:

[...]
aa
dis 'n lang storie dié
daarom lees ons die gesigte skoon
en mekaar se storie
kruip kantig wurmpie

in Godsnaam asseblief,
spaar ons wiplankvoete,
om 'n lang storie kort te maak:
julle ken ons soeke om mens te wees –
die halfslag, mestiço, castiço, moulatto
 masbieker, chams bloed
die Korannas: Towenaars, Taaibosse, Linkse,
Gaap, Skerpioene, Seekoeie
Hoogstaanders, Karosdraers,
Smalwange, Papiervolk –
ons wou onself help
in die lang lang winter

[...]
die mos droog tot 'n doodse vaalheid
aan ons voete
ons dra dit aan ons sole saam
ons het 'n ver pad gekom
ons dra die dood tussen ons tone
deur die Koup, oor die Nuweveld al
langs die loop van die Grootbrakrivier
een dag op 'n slag

ons hoor hoe roep die Amazivoël op die
vooraand van 'n helder dag
ons wag bang vir d-dag
o, die sekerheid van onsekerheid
in hierdie mooi en droewe land
hier
waar die nag verskeie geluide gesels
leef ons bo bossies om ver te sien
leef ons in die woestyn ingedruk tussen
weerloosheid en helder sien
en sien word sin word praat
met die wind

Uit: *Ons kom van ver af* (80–1)

Petersen het al sy werk self gepubliseer. Vir hom was die Afrikaanse publikasieomgewing vasgevang in 'n uitsluitende estetisisme en politieke verbondenheid, ten spyte van plegtige uitgewersuitsprake tot die teendeel. Sy eksplisiete politiek- en sosiaal-betrokke werk het hy gevoel, het geen kans gestaan om uitgegee te word nie. Hy het ook 'n oortuigde behoefte gehad om sy geslag digters te publiseer, 'n begrip wat saamgehang het met 'n kernwaarde van Black Consciousness: *self-reliance* – selfhandhawing en selfstandigheid. Met die afwesigheid van 'n simpatieke publikasiebedryf het hy sy uitgewery, Prog-uitgewers, begin en uit sy pastorie op Vredenburg bedryf. Hy het nie net sy eie poësie gepubliseer nie, maar ook dié van ander digters. Hy het sy eie befondsings- en verspreidingskanale geskep en soms selfs die gesin se huishoudelike geld gebruik om sy droom te finansier.

Sy publikasies dra noodwendig die spore van selfpublikasie; van die digwerk sou strenger gekeur of tegnies beter versorg kon word, maar ons bly hom dank verskuldig dat hy die Afrikaans van die “vegtende stem” sedert 1985 en tot met sy oorlye lewendig gehou het. Hy was 'n gebore leier en vir talle jong digters was hy 'n herder –

een wat bewustelik ruimte en publikasiegeleenthede geskep het. Met sy dood, elf jaar gelede het ek geskryf: "Was dit nie vir Pat nie, het ons vandag nie geweet van 'n groot gros Afrikaanse digters se kollektiewe stryd teen die mensontering van apartheid of die selfstandigheid van 'n jonger geslag skrywers nie." (Willemse 1997: 4)

Die demokrasie van 1994 het nuwe ontwikkelinge gebring en Petersen het vir hom nuwe vooruitsigte gestel. Hy het hom aktief beywer vir 'n oorkoepelende Afrikaanse skrywersvereniging, hy wou groter skakeling met gevestigde uitgewers bewerkstellig, hy wou in die sakewêreld betrokke raak. Die nuwe Suid-Afrika het soveel moontlikhede ingehou en hy wou daarby betrokke wees. Ek hoor nou nog die afwagting in sy welluidende baritonstem:

in die hitte van die stryd
wanneer die nag sy aantog begin
 op ons melk- en koffieweë
as ons mooi luister, hoor ons
 die voetstappe van die maan
 in die gange van ons vrees
ons luister so omineus
ons kyk na alles wat dreigend
 terugkyk
ons blaai deur die stiltes van die
 woestynnag
broos vra ons:
wat wag môre?
wat bring oormôre?

Uit: *Ons kom van ver af* (79)

Patrick James Petersen is op 6 Julie 1951 op Wolseley gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Bergrivier op Wellington en in 1975 voltooi hy sy teologiese studies aan die Universiteit van Wes-Kaapland. In 1976 word hy beroep na Oudsthoorn se NG Sendinggemeente en later sou hy ook beroepe aanvaar na Danielskuil, Lime Acres en Vredenburg. Hy publiseer *amandla ngawethu* (1985), *Advent* (1988) en *Vergenoeg* (1993). Sy gedigte is opgeneem in die versamelbundels *Aankoms uit die skemer* (1988), *Optog* (1990) en *Ons kom van ver af* (1995). Later sou sy werk ook in bekende Afrikaanse en Nederlandse bloemlesings opgeneem word. In 1995 behaal hy sy M.Th-graad aan die Universiteit van Wes-Kaapland met 'n studie getiteld *Etië van luister – 'n Analise van Swart Afrikaanse poësie in die jare sewentig en daarna*.

Hy sterf in 'n motorongeluk op 7 Junie 1997 en hy het sy dogter, Renate; sy vrou Elize en hul seun Amos nagelaat. Ek het destyds my radiohuldeblyk met die volgende woorde afgesluit: "Sy heengaan is vir die Afrikaanse letterkunde 'n ramp, en

hy laat 'n leemte wat ons eers later ten volle sal besef. Hy het nog so baie planne, en so baie idees gehad, maar helaas ..." (Willemse 1997: 5)

Ek is besonder bly dat u Patrick Petersen postuum vereer, want vandag is hierdie woorde waarder as wat dit in 1997 was.

Aantekening

1. Hierdie commendatio is op 20 April 2008 op die Spier-landgoed in Stellenbosch gelewer. Tydens die geleentheid het die ABSA-Klein Karoo Nasionale Kunstefees Patrick J. Petersen vereer met hul Afrikaans Onbeperk: Lewensbydrae-erkenning. Ek bedank graag mev. Elize Petersen vir haar versoek dat ek die commendatio skryf en lewer.

Bronnelys

Petersen, Patrick J. [1985]. *amandla ngawethu*. Genadendal: Morawiese Boekhandel.

_____. 1988. *Advent*. St. Helenabaai: Prog.

_____. 1991. Patrick Petersen – Digter van "bevryde Afrikaans" (onderhoud met Hein Willemse). *Karring*, 2: 19–21.

_____. 1995. Ons kom van ver af. In William P. Abrahams; Eugène Beukes, André Boezak, Patrick Petersen, Isak Theunissen. *Ons kom van ver af*. St. Helenabaai: Prog, 79–98.

Willemse, Hein. 1997. Hambe Kahle Pat. *Karring*, 13: 4–5.